

Соња С. Леро Максимовић¹
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

О ПЕРСПЕКТИВАМА И ОГРАНИЧЕЊИМА ПРИМЈЕНЕ ДЕПЕНДЕНЦИЈАЛНЕ ГРАМАТИКЕ И ТЕОРИЈЕ ВАЛЕНТНОСТИ У СРБИСТИЦИ

Миливој Алановић (2019), *О допунама и допуњавању у српском језику*, Нови Сад: Филозофски факултет.

Године 2019, у издању Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, објављена је књига *О допунама и допуњавању у српском језику* аутора Миливоја Алановића. Ова публикација обједињује претходно објављене текстове професора Алановића из периода између 2010. и 2018. године, при чему су многи, за потребе овог издања, прерађени и допуњени у складу са савременим лингвистичким сазнањима и становиштима, а замишљена је као универзитетски приручник, али и као научна синтеза усмјерена првенствено на питање валентности, као својеврсну надређену тему која повезује и обједињује све радове који су нашли своје мјесто у овој књизи.

Текстови у књизи распоређени су у двије велике цјелине, које носе наслове *Општа разматрања: начела, појмовник, јединице* те *Огледи и расправе из проблематике валентности речи*. Већ из самих наслова читалац може наслутити њихове главне одлике: I) прва цјелина обједињује радове који су усмјерени на основне теоријске и методолошке аспекте депенденцијалне граматике и теорије валентности, међу којима се издвајају питања диференцијације и класификације синтаксичких јединица на допуне и додатке, однос између граматичких и семантичких актаната и сирконстаната, природа основних валенцијских операција као начина регулисања облика реченичних модела, те релације између валенцијског статуса и хијерархије синтаксичких јединица; II) другом цјелином обухваћени су прилози засновани на својеврсној примјени теоријских и методолошких принципа и приступа представљених

¹sonja.lero@ff.unibl.org

и појашњених у првом дијелу књиге, а ту се издваја бављење питањем глаголске, именичке и придјевске валентности, као и усмјеравање пажње на основне одлике, како формалне тако и значењске, допунских клауза.

Прва цјелина броји укупно пет прилога, а на првом мјесту налази се рад *Актанти и сирконстанти: граматичка и/или семантичка дихотомија*, први пут објављен 2016. године. Прилог се, уз представљање главних црта теорије валентности и рада Лисјена Тенијера на формулисању идеје валентности као вербоцентричне теорије у чијој је основи бинарни однос регенс : депенденс, дотиче трију битних ставки: 1) разграничења појмова актаната и сирконстаната, тј. учесника у некој радњи и околности под којима се нека ситуација одвија, 2) разврставања језичких јединица у класе допуна и додатака, 3) односа међу структурним и семантичким планом организације реченице. У закључном осврту овог прилога наглашава се значај и актуелност одређених Тенијерових ставова, попут разликовања синтаксичке и семантичке структуре реченице, посматрања реченице као хијерархијски успостављеног модела, глагола као језгра реченице и носиоца валентности, те идеје о постојању центра и периферије (структурно и семантички), а истиче се и потреба за успостављањем опозиције актанти – сирконстанти и на граматичком и на семантичком плану, тј. потреба за диференцијацијом граматичких и семантичких актаната, као и граматичких и семантичких сирконстаната.

Сљедећи рад насловљен је као *Валентност и синтагматски односи међу речима*, а заснован је на презентовању основних начела теорије валентности, првенствено односа валентности и рекције. Наведени појмови се дефинишу, уз напомену да су у лингвистичкој традицији знали бити различито одређени, представљају се суштински принципи на којима почивају, уз навођење њихових основних типова, гдје се разликују: а) квантитативна и квалитативна, обавезна и факултативна, синтаксичка, семантичка и прагматичка, лијева и десна, микро и макро валентност; б) категоријална и лексичка, слаба и јака рекција. Такође, пажња је усмјерена и на два додатна односа међу реченичним елементима: прикључење, као позиционо условљену зависност, те конгруенцију, као детерминативну или депенденцијалну везу засновану на усаглашавању форме регенса и депенденса.

У тексту *Основне валенцијске операције у структурирању реченице* описане су операције редукције и екстензије, као и варијације и контракције. Ријеч је о операцијама које представљају начине регулисања облика неког реченичног модела, при чему се редукција одређује као могућност испуштања појединих реченичних елемената, екстензија као способност глагола да уведе одређен

број допуна и додатака који не чине његову базичну валентност, варијација као резултат алтернације глаголских допуна, а контракција као способност глагола да једном морфосинтаксичком допуном именује садржај цијеле пропозиције. Све операције пропраћене су низом примјера који их илуструју, а као закључак издваја се став да базични модели валентности представљају полазиште при анализи, али да одступања која из такве анализе произлазе треба покушати повезати са значењем самих глагола или њихових комплемената, као и са комуникативним перспективама исказа, односно потребно је активирати и у обзир узети и синтаксички и семантички и прагматички ниво.

Четврти прилог, *Допуне и додаци – између обавезности и испуствивости*, доноси преглед структурних и семантичких критеријума на којима почива класификација јединица на допуне и додатке, али и провјеру примјенљивости свих тих критеријума, попут нпр. неопходности, детерминативности, формалне или значењске специфичности, супкатегоризације и слично, при класификацији различитих граматичких јединица. Из овако сагледане ситуације која се тиче диференцирања допуна и додатака на основу различитих критеријума произашла је идеја да би се корисним могло показати успостављање тројног модела, који би, поред допуна (обавезних, испуствивих и факултативних) и додатака (пратећих и слободних), укључивао и адјункте, прелазне елементе тог система у виду обавезних, проширујућих додатака.

Прилог *Валенцијски статус и хијерархија синтаксичких јединица* закључни је текст прве цјелине у књизи, а дотиче се питања односа глагола и предиката, као и могућности успостављања хијерархијског односа између зависних реченичних и синтагматских чланова. Указује се на потребу разликовања структурног и семантичког језгра реченице и синтагме, а зависни реченични чланови, према критеријуму типа везе са структурним језгром реченице, разврстани су, уз табеларни приказ, на посебне, типичне и атипичне допуне и додатке, док су факултативне именичке одредбе распоређене у одредбене и линеарне редове.

Другу цјелину књиге, која садржи укупно девет прилога, отвара рад *У потрази за реченичним предикатом – два пута, исти циљ*, првобитно објављен 2018. године. Предикат, као једна од централних синтаксичких категорија, овдје је сагледан у контексту депенденцијалног и функционалног модела реченичне структуре, а као циљ постављена је намјера да се покаже како сâм предикат, са семантичког становишта, не мора бити нужно само један реченични члан него и дио реченице, у чијем се саставу налазе двије или више синтаксичких јединица.

У наредном прилогу, *Објекти – у раскораку између облигаторности и факултативности*, аутор се поближе позабавио обиљежјима објекатских допуна те односима међу категоријама облигаторности, факултативности и испуствости, уз напомену да тест елиминације, који се користи као показатељ степена испуствости неког реченичног члана, не мора уједно бити и прави показатељ његовог валенцијског статуса.

Слиједи рад *Комплементарност глаголске и именичке валентности у светлу изражавања транзитивности*, у којем се указује на потребу разликовања синтаксичке и семантичке транзитивности, уз посебан осврт на два важна феномена чије разумијевање почива управо на тој разлици, а то су: неутрализација семантичке транзитивности (која подразумева случајеве када синтаксички транзитивна структура нема транзитивно значење, који се јављају у виду два подтипа – са носиоцем ситуације који је реализован или на позицији граматичког субјекта или на позицији директног објекта), и секундарни развој семантичке транзитивности (који се примарно веже за интранзитивне глаголе, као што су нпр. глаголи кретања).

Наредни прилог, *Начела придевске валентности*, посвећен је бављењу различитим видовима валентности које испољавају придјевци, позицијама у којима се придјевци јављају као регенси и валенцијским функцијама које посједују њихови сателити. Аутор описује валенцијске везе унутар придевских синтагми, показује да се придјевци, преко валенцијских механизма рекције и прикључења, синтаксички и семантички повезују са својим сателитима, а дотиче се и класификације придејева на предикаторе и модалне операторе, гдје први имају функцију идентификовања процеса или стања, док други означавају различите модалне категорије.

Сљедећа два текста посвећена су глаголима. Задатак првог рада, чији је наслов *Основни принципи синтаксичко-семантичке валентности каузативно-манипулативних глагола*, лежи у тежњи да се на грађи из РМС, РСАНУ и различитих електронских извора, уз краћи преглед типолошких одлика каузативних глагола уопште, укаже на карактеристике каузативно-манипулативних глагола. Аутор додатно појашњава термине каузативности, каузалности и манипулативности, а затим се бави и питањем класификације каузатива на основу броја агенса, као и различитим реченичним моделима које конституишу. Други прилог, што се може закључити већ из самог наслова *Синтаксичко-семантичка валентност глагола асистенције*, дотиче се питања глагола асистенције, као семантичке поткласе каузативно-манипулативних глагола. Циљ рада је, како аутор наводи, установити критеријуме класификације

глагола асистенције те утврдити одлике синтаксичке и семантичке валентности асистивних и опстантивних глагола.

Оно што повезује посљедња три рада ове књиге јесте бављење различитим аспектима допунске клаузе. Први од та три рада, *О значењу и значењима допунске клаузе*, нуди преглед главних употребних вриједности допунских клауза. Аутор указује на различита теоријска и методолошка становишта која су послужила као полазна тачка за бављење овим типом реченица, уз напомену да су разлике које проистичу из тих приступа довеле и до разлика на плану њихове класификације. Главни дио рада посвећен је прегледу различитих модела субјекатских, објекатских, атрибутских, предикативних и пропозиционих допунских клауза, као и семантичких одлика ријечи које комплементизују. Наредни рад у овом низу, *Допунска клауза уз каузативно-манипулативне глаголе*, усмјерен је на питање структурно-семантичких одлика допунских клауза које уводе каузативно-манипулативни глаголи, а надовезује се на претходни рад обраћањем пажње и на различите класификационе критеријуме који се примјењују у разним приступима овом типу клауза, међу којима се издвајају валенцијски статус, граматичка функција и значење. Примјери који се јављају у самом раду показују и то да граматичка форма зависне клаузе може зависити не само од значења управног глагола већ и од логичко-семантичких и прагматичких фактора, попут фактивности, нефактивности и контрафактивности, ситуационог динамизма и тако даље. Прилог који затвара књигу, *Пример лексикализације значења: улога допунске клаузе уз један тип именичког регенса*, уједно и трећи рад посвећен допунским клаузама, бави се одликама атрибутских допунских клауза које комплементизују именице *начин*, *разлог*, *узрок*, *циљ*, *жеља*, *намјера*, *потреба* и *случај*. Показује се да поменуте именице имају примарну улогу или да садржај допунске клаузе одреде као циљ, жељу намјеру или потребу; или да тај садржај представе као посљедицу, ефекат или евентуални циљ; или да га идентификују као регуларну или ирегуларну фактивну чињеницу. У раду се представљају и синтагматске реализације поменутих рекцијских именица, при чему се анализиране именичке синтагме са допунском клаузом јављају на позицији граматичког субјекта или агентивне допуне, именског дијела предиката, директног или индиректног објекта, те различитих адвербијалних конструкција. У закључном дијелу овог рада, професор Алановић осврће се и на то да примјери који су представљени и анализирани показују да се као двије основне стратегије за изражавање значења издвајају лексикализација и граматикализација, а да њихова активација зависи од низа фактора, као што су нпр. граматичке околности у самој реченици,

комуникативни фокус, жанровске карактеристике, стил, психолошки фактори који се тичу процеса комуникације и слично.

Оно што се може препознати у сваком од прилога који су нашли своје мјесто у овој књизи, а самим тим и у публикацији као цјелини, а што посебно треба похвалити, јесте ауторова намјера да одабраној теми приступи на начин који ће истовремено дати врло јасну слику читаоцима који се тек упознају са одређеним принципима и постулатима депенденцијалне граматике и теорије валентности, што ову књигу свакако чини ваљаним универзитетским приручником, али и понудити чврст темељ и снажан подстицај за даља истраживања која се дотичу сродних лингвистичких тема. Када се томе дода базираност на детаљној и аргументованој анализи, мноштву примјера и релевантној литератури различитих традиција, те присуство критичког суда о разним теоријско-методолошким сегментима, које се очитује у свијести о ограничењима одређених аспеката једног приступа и постојању потребе за изналажењем својеврсне надградње у начелима и поступцима других приступа, неупитно се намеће закључак да књига *О допунама и допуњавању у српском језику* Миливоја Алановића представља истински вриједно и успјело остварење савремене домаће лингвистике.